

*Ірина
Хоменко*

НЕФОРМАЛЬНА ЛОГІКА ТА АРГУМЕНТАТИВНЕ МІРКУВАННЯ

1. Історична довідка

Аргументативну проблематику в наш час досліджують спеціалісти, що працюють у різних галузях. Це логіки, філософи, психологи, лінгвісти, політологи, юристи та представники інших спеціальностей. Саме це й зумовлює той факт, що сьогодні існують різноманітні підходи до її вивчення, які відрізняються теоретичним та практичним усвідомленням цієї проблематики. Одним із таких підходів є неформальний, головною причиною виникнення якого наприкінці минулого сторіччя стала критика можливостей формальної логіки.

Можна дослідити передумови появи такого роду досліджень. Серед них, перш за все, треба назвати концепції «працюючої логіки» С. Тулміна [Toulmin, 1958] та «нової риторики» Х. Перельмана [Perelman, Olbrechts-Tyteka, 1958].

Для С. Тулміна головна вада формальної логіки полягала в тому, що будь-які міркування остання зводила до універсальних стандартів та схем, не зважаючи на ті царини знання та різноманітні буденні ситуації, де ці міркування застосовувалися. За його думкою, було необхідно створити нову логіку, яка би зблизилася з епістемологією і, таким чином, розширила свій предмет за рахунок включення аргументативних процесів, які мають місце у різних ситуаціях людської життєдіяльності, насамперед у правознавстві. У його розумінні, формальна логіка — це «ідеальна логіка», тоді як неформальна — це логіка, що працює, «працююча логіка».

Х. Перельман вважав, що в результаті швидкого розвитку математичної логіки у ХХ сторіччі науковці головним чином розробляли теорії математичного доведення і зовсім не звертали уваги на проблему доведення в гуманітарних науках. Якщо природничі науки та математика мають справу з очевидними висловлюваннями або висловлюваннями, які можна дедуктивно вивести з їхніх комбінацій, то гуманітарні науки зосереджені на висловлюваннях про цінності. Отже, та схема доведення, що виправдовує себе у першому випадку, не може бути використана в другому. Щоб підкреслити це розрізнення, Х. Перельман застосовував термін «доведення» стосовно математичних та природничих наук, а термін «аргументація» — щодо гуманітарних. Він обґрунтовував погляд, згідно з яким формальна логіка є «логікою доведення», а неформальна — «логікою аргументації».

У результаті і С. Тулмін, і Х. Перельман дійшли загального висновку: більшість сфер інтелектуальної та практичної діяльності не можуть бути обмежені тільки формально-логічним мисленням; необхідно створювати нову теорію аргументації. Для С. Тулміна такою теорією стала «працююча» логіка, для Х. Перельмана — нова риторика.

Сьогодні подібні дослідження аргументативної проблематики є актуальними у світовому науковому співтоваристві. З кінця ХХ сторіччя неформальна теорія аргументації стає предметом обговорення на міжнародних конференціях, симпозіумах, семінарах¹, які проводяться у різних країнах світу. У результаті проведення таких форумів були створені наукові співтовариства з вивчення аргументації². З кінця 1980-х років виходять друком міжнародні спеціалізовані журнали «Неформальна логіка» (Informal Logic)³ та «Аргументація» (Argumentation)⁴, повністю присвячені аналізу проблематики неформальної логіки, теоріям аргументації, критичного мислення та питанням з інших, близьких до цих, царин знання (риторики, когнітивної психології, теорії комунікації тощо). За останні десятиріччя надруковано численні підручники, хрестоматії та монографії, присвячені означеним проблемам.

Сучасну теорію аргументації можна презентувати як низку різноманітних напрямків досліджень: теоретичних та емпіричних, аналітичних та

¹ Серед них найвідомішими є Міжнародний симпозіум з неформальної логіки (International Symposium on Informal Logic), який періодично проводять у Вінздорі (Канада), Міжнародна конференція з аргументації (International Conference on Argumentation), яку проводять в Амстердамі (Нідерланди), Європейська конференція з аргументації (European Conference of Argumentation — ECA), місяцями базування якої один раз на два роки стають різні європейські міста: у 2015 році був Лісабон (Португалія), у 2017 році планується Фрайбург (Швейцарія).

² International Society for the Study of Argumentation (ISSA), Association for Informal Logic and Critical Thinking (AILACT), Ontario Society for the Study of Argumentation (OSSA), International Communication Association (ICA).

³ http://ojs.uwindsor.ca/ojs/leddy/index.php/informal_logic/index.

⁴ <http://www.springer.com/philosophy/logic+and+philosophy+of+language/journal/10503>.

практичних, нормативних та дескриптивних, формальних та неформальних. Для цілей цієї статті спинимося саме на неформальних дослідженнях. На сьогодні досить велику кількість підходів можна віднести до цієї категорії: американську традицію вивчення комунікації та риторики (*american tradition of communication studies and rhetoric*); різноманітні лінгвістичні підходи (*linguistic approaches*); прагма-діалектичний підхід (*pragma-dialectical approach*), неформальну логіку (*informal logic*) та ін.

З наведеного переліку предметом мого дослідження буде неформальна логіка, яку я спробую розглянути під кутом зору її предмета вивчення — аргументативного міркування.

2. Термінологія⁵

У сучасній літературі існує низка визначень того, що, на думку науковців, є неформальною логікою. Але щоб розібратися у цих дефініціях та обрати серед них найкоректнішу, перш за все треба визначитися з термінологією, яку активно застосовують науковці при обговоренні такої проблематики. А з огляду на той факт, що ми маємо справу цілком з англomовною літературою, виникає ще одна дискусійна проблема — яка україномовна термінологія може відповідати англomовним аналогам.

Маючи на увазі те, що на сьогодні неформальна логіка репрезентує цілий шерег підходів, які так чи інакше пов'язані з аргументативною проблематикою та із сучасною теорією і практикою аргументації в цілому, розпочімо з терміна *аргументація*.

Нерідко в україномовних дослідників виникає плутанина з перекладом через те, що в англomовному просторі для позначення терміна *аргументація* можуть бути застосовані два англійські слова: *argumentation* та *argument*. До речі, навіть для сталого словосполучення *теорія аргументації* поширене застосування двох виразів *theory of argumentation* (*argumentation theory*) та *theory of argument* (*argument theory*). Перший варіант переважно зустрічається в європейському науковому середовищі, другий частіше застосовують за океаном.

Слід зазначити, що термін *аргументація* у неформальних дослідженнях досі залишається спірним. Проте я не буду у зв'язку з цим фактом ще більше заплутувати читачів, а наведу найпоширенішу дефініцію, яку іноді науковці приймають за умовчанням. Аргументація (*argumentation*) — це форма діалогічної взаємодії, де метою сперечальників (*arguers*) є розв'язання конфлікту точок зору (*standpoint, point of view*) із застосуванням вербальних засобів. Одразу виникає питання: яким чином можна узгодити позиції аргументаторів, тобто що вони повинні для цього зробити? Відповідь на нього

⁵ У цьому підрозділі будуть розглянуті головні терміни, якими я буду користуватися при викладенні матеріалу. Повний перелік термінологічного апарату з перекладом англomовних термінів українською читач може знайти у додатку наприкінці цієї статті.

така: вони повинні навести міркування для обґрунтування своїх точок зору з метою переконання іншого співрозмовника у їхній слушності.

Наступним кроком уточнімо термін *міркування* та розглянемо його англомовні аналоги: *reasoning* та *argument*. Треба зазначити, що буде помилковим при перекладі ототожнювати ці два англійські терміни, оскільки їхнє смислове навантаження різниться.

Термін *reasoning* застосовують тоді, коли говорять про *міркування* як певний когнітивний (ментальний) процес переходу від відомого до нового знання. Усі *міркування* пов'язані з мисленням, проте не буде виправданим застосовувати як синоніми терміни *мислення* (*thinking, mind*) та *міркування* (*reasoning*). Останній можна витлумачити як певний спосіб мислення (*special kind of thinking*), де має місце вивід (*inference*).

Якщо термін *reasoning* означає процес, то на відміну від нього термін *argument* застосовують для позначення результату цього процесу, вираженому в деякому структурованому тексті. Інакше кажучи, термін *argument* фіксує певну систему висловлювань (*system of proposition, collection of statements*), пов'язаних між собою. Деякі з них є засновками (*premises*), тобто висловлюваннями, в яких міститься вже відоме знання, а деякі — висновками (*conclusions*) — висловлюваннями, які звідти виводять.

Далі хотілося б спинитися ще на такому словосполученні, як *real argument* та його українському перекладі. Цікавим є той факт, що в англомовній літературі з аргументативної проблематики йому відповідає низка інших словосполучень: *natural language argument, natural argument, everyday argument, actual argument, real-life argument, ordinary argument, mundane argument, marketplace argument*.

Якщо давати безпосередній переклад цього терміна, то, на мій погляд, україномовний варіант буде звучати не зовсім привабливо. У зв'язку з цим я пропоную застосувати тут словосполучення *аргументативне міркування*.

Цей термін є достатньо поширеним на сьогодні серед науковців, які займаються проблематикою сучасної теорії аргументації. Для неформальної логіки він набуває важливого значення саме тому, що дослідники позиціонують його як її предмет вивчення. Розкриттю смислового значення цього терміна у межах неформальних логічних досліджень і буде присвячений подальший виклад.

3. Неформальна логіка: проблема визначення

Неформальна логіка як напрямок наукових досліджень та навчальна дисципліна була сформована наприкінці 1970-х років у Канаді. Її фундаторами вважають Ентоні Блера (J. Anthony Blair) та Ральфа Джонсона (Ralph H. Johnson) з університету Вінздора, Онтаріо. Серед відомих прихильників цього напрямку можна назвати Джона Вудса (John Woods), Майкла Гільберта (Michael A. Gilbert), Труді Гов'є (Trudy Govier), Лео Гроарка (Leo Groarke), Ендрю Ірвіна (Andrew D. Irvin), Роберта Пінто

(Robert C. Pinto), Кристофера Тиндейла (Christopher W. Tindale), Дагласа Волтона (Douglas Walton), Ганса Гансена (Hans V. Hansen), Девіда Гічкока (David Hitchcock) та ін.

Сама ідея неформальної логіки народилася завдяки незадоволеності як викладачів, так і студентів курсами формальної логіки, далекими від проблем реальної життєдіяльності людини. З моменту її створення ця дисципліна позиціювала себе як суто практична. Це виражалося, по-перше, в її націленості на аналіз реальних процесів аргументації, по-друге, у констатації того факту, що головним завданням вивчення неформальної логіки є розвиток у студентів практичних навичок побудови високоякісних аргументативних текстів.

Проте для виконання практичних завдань необхідно мати певну теоретичну базу. Незважаючи на те, що неформальна логіка у наш час репрезентована численною навчальною та монографічною літературою, єдиної думки з багатьох питань досі так і не досягнуто.

У зв'язку з цим треба зауважити, що на сьогодні в літературі подано різноманітні точки зору щодо неформальної логіки. Так, у ґрунтовній книзі «Довідник з теорії аргументації», яка вийшла друком у 2014 році і є наразі найбільш повним оглядом напрямків, підходів, шкіл у сучасній теорії аргументації, можна прочитати: «Термін “неформальна логіка” не можна віднести до жодного добре знаного підходу. Радше його можна схарактеризувати як сукупність спроб науковців розробити й теоретично обґрунтувати метод для аналізу та оцінювання міркувань (*arguments*), виражених за допомоги природної мови в різних контекстах їх використання. Такі дослідження в цілому є альтернативою формальній логіці» [Eemeren, Garssen et al., 2015: 374].

Крім того, багато дослідників вважають, що назва «неформальна логіка» не є коректною для цієї дисципліни, і пропонують замінити її. Серед запропонованих назв, наприклад, такі: практична логіка (*practical logic*), філософія аргументації (*philosophy of argument*), теорія аргументації (*theory of argument*), прикладна епістемологія (*applied epistemology*), теорія міркування (*theory of reasoning*), теорія критичного мислення (*theory of critical thinking*) та ін.

Така сама ситуація, як і з назвою, наявна і з визначеннями неформальної логіки. Можна навести, принаймні, сім її витлумачень.

По-перше, неформальну логіку ототожнюють з концептуальним аналізом. Її зводять до своєрідної логіки понять (таких, як «час», «простір», тощо) і протиставляють формальній логіці, яка вивчає поняття «кон'юнкція», «диз'юнкція» тощо [Ryle, 1954].

По-друге, неформальну логіку визначають як напрям, мета якого полягає в дослідженні неформальних помилок (*fallacies*). Це — наука про помилки в міркуваннях людей [Carney, Sheer, 1964; Kahane, 1971].

По-третє, неформальну логіку розглядають як формальну, але без формалізмів [Sorli, 1986].

По-четверте, в літературі є думка, відповідно до якої завдання неформальної логіки полягає в тому, щоб формальну логіку поєднати з міркуваннями, які люди використовують у реальних процесах комунікації [Goldman, 1986].

По-п'яте, ще один підхід полягає в тому, що неформальну логіку розглядають як своєрідну методологію використання епістемологічних засобів для оцінювання аргументації (див.: [Battersby, 1989; 2006; McPeck, 1981; Siegel, 1988; 1994].

По-шосте, неформальну логіку розглядають як дисципліну, що вивчає практику критичного мислення [Fisher, Scriven, 1997].

І нарешті, по-сьоме, неформальну логіку витлумачують як нормативне вивчення міркування (*argument*). Вона є цариною логіки, де розробляють стандарти, критерії та процедури для інтерпретації, оцінювання і побудови міркувань (*arguments*) та аргументацій, виражених природною мовою. Це визначення було дано відомими канадськими логіками Е. Блером та Р. Джонсоном [Blair, Johnson, 2000: 94]. Саме воно є найближчим до мого бачення. Але я хотіла б трохи уточнити цю дефініцію.

На мою думку, предметом вивчення неформальної логіки є аргументативне міркування, а її завданнями — розвиток стандартів, критеріїв та процедур для його інтерпретації та оцінювання. Спробуймо розібратися в тому, що являє собою це поняття.

4. Що таке аргументативне міркування?

На жаль, незважаючи на поширене застосування терміна «*аргументативне міркування*» (*real argument*) у сучасній англомовній літературі, консенсусу щодо його визначення досі так і не досягнуто. А ті дефініції, що їх наводять науковці, є доволі неясними та нечіткими.

Наведу кілька прикладів. Відповідно до Е. Блера та Р. Джонсона, аргументативними міркуваннями є «виражені природною мовою міркування (*arguments*), застосовувані у публічному дискурсі з характерними для них рисами багатозначності, невизначеності та неповноти» [Johnson, Blair, 1994: 6]. Або: «... міркування, які дійсно застосовують з наміром переконати людей, тип міркувань (*arguments*), з якими студенти будуть стикатися поза університетськими аудиторіями» [ibidem].

Л. Гроук з цього приводу зауважує, що аргументативні міркування — це «міркування (*arguments*), які можна знайти в дискусіях, дебатах та непорозуміннях у тому вигляді, як вони проявляються у реальному житті» [Groarke, 2011]. У цілому ж загальна тенденція при визначенні аргументативних міркувань полягає в тому, щоб відрізнити їх від логічних міркувань і зосередити увагу на тому, що аргументативні міркування не є предметом дослідження формальної логіки.

Проте, як на мене, прискіпливий читач, ознайомившись навіть із наведеними дефініціями, одразу матиме купу запитань до їхніх авторів. Наприклад, що таке публічний дискурс і які явища до нього можна віднести? Яким чином аргументативні міркування проявляються у реальному житті?

А в науковому дискурсі при обґрунтуванні власної точки зору чи такі міркування вже не застосовуються? Чим відрізняються аргументативні міркування від логічних міркувань? Чи може, наприклад, дедуктивне міркування бути аргументативним? Перелік такого роду запитань можна продовжити і далі.

Зважаючи на зазначене, з метою уточнення категорійного апарату неформальної логіки я пропоную розглядати аргументативне міркування як складний підвид міркування (*argument*), яке застосовують для переконання співрозмовника в істинності або слушності власної точки зору в процесі аргументації.

Спираючись на таке визначення, можна виокремити суттєві риси аргументативного міркування.

- На відміну від засобів формальної логіки таке міркування виражають та досліджують за допомоги природної, а не формалізованої мови.

- Аргументативне міркування є, по суті, діалогічним. Воно спрямоване на співрозмовника, його мета — це переконання. При побудові таких міркувань прийнято явно чи неявно враховувати критичні зауваження, які може висунути опонент.

- Аргументативне міркування має практичну спрямованість. Сфера його застосування — реальна життєдіяльність людей. У зв'язку з цим штучні приклади міркувань, якими іноді заповнені підручники з логіки, не мають ніякого стосунку до аргументативних міркувань.

- Аргументативне міркування за своєю суттю у більшості випадків є модифікованим (*defeasible*) міркуванням. Це означає, що воно може й не бути дедуктивно правильним, але при цьому виконувати функцію раціонального обґрунтування виводу та мати певний ступінь переконливості.

- До особливостей таких міркувань треба віднести їхню неповноту з огляду на те, що людям притаманно, аргументуючи, не наводити засновки міркувань у повному обсязі. Деякі з них випускають свідомо, щоб заплутати опонента, деякі — несвідомо, через відсутність навичок та вмінь ясно викладати свої думки.

- Аргументативні міркування є залежними від контексту промовляння.

5. Рівні та виміри аналізу аргументативного міркування

За аналогією з формальною логікою, де розрізняють об'єктну мову та метамову, можна припустити, що аргументативні міркування можна розглядати на двох рівнях — об'єктному (*object level*) та метарівні (*meta-level*).

На об'єктному рівні ми маємо справу з міркуваннями про такі предмети, як історичні, політичні та соціальні події; новини в засобах масової інформації та соціальних мережах, реклама; особистий досвід та практичні проблеми й т.ін. З погляду неформальних логіків, це й є царини застосування аргументативних міркувань.

На цьому рівні міркування розглядається як певна структура, яка складається із засновків, за допомоги яких намагаються обґрунтувати висновок, захистити його від заперечень або зробити і те, і те.

На метарівні відбувається дослідження аргументативного міркування. Його можна провести у трьох вимірах: логічному, діалектичному та риторичному.

Логічний вимір (*logical tier*) є нейтрально орієнтованим та спрямованим на дослідження вивідної структури (*inferential structure*) міркування. При цьому термін *вывід* (*inference*) тут розглядається у широкому розумінні цього слова як певна процедура, яку застосовують у міркуванні при переході від засновків до висновку, а не в строгому смислі слова — як *вывід* у межах певної формальної системи, як це прийнято у формальній логіці.

Суттєвою ознакою логічного виміру є те, що тут абстрагуються як від учасників суперечки, так і від аудиторії та контексту промовляння. До уваги беруть лише міркування саме по собі, абстрагуючись від того, хто його навів і для кого. Можна навіть сказати, що аргументативне міркування тут розглядається під технічним кутом зору.

Щодо діалектичного рівня, то в літературі останнім часом точилися жваві дискусії. Сам термін (*dialectical tier*) ввів Р. Джонсон у його знаменитій праці «Маніфест раціональності». Він розумів його як вимір, що фіксує діалектичні зобов'язання учасників суперечки [Johnson, 2000: 168].

Не важко знайти різноманітні уточнення цього поняття, запропоновані як самим Р. Джонсоном, так і іншими дослідниками. Серед них М. Фінок'яро [Finocchiaro, 2013], Т. Гов'є [Govier, 2000], Д. Гічкок [Nichcock 2002], Г. Хансен [Hansen, 2002] та ін. Хоча, узагальнивши більшість позицій з цього питання, можна стверджувати, що діалектичний вимір дослідники пов'язують із головною функцією аргументації — раціональним переконанням.

Я підтримую ідею Р. Джонсона, але уточнюю її певним чином, розглядаючи діалектичний вимір як такий, де аргументативне міркування досліджується з погляду захисту від можливої критики з боку інших учасників суперечки. Це можуть бути заперечення (*objections*), зауваження (*observations*), спростування (*refutations*) або контраргументи (*counterarguments*).

Ще один вимір аргументації, у якому можна розглядати аргументативне міркування — риторичний (*rhetoical tier*). Це — орієнтований на аудиторію вимір, що фокусується на сприйнятті міркування аудиторією, яка присутня при суперечці.

Таким чином, аргументативне міркування можна розглядати на об'єктовому рівні як певну систему засновків, висунутих для обґрунтування чи захисту певного висновку. Крім того, його можна дослідити на метарівні у трьох вимірах: логічному, діалектичному та риторичному. Логічний вимір — нейтрально орієнтований, діалектичний — орієнтований на іншого учасника суперечки, риторичний — на аудиторію.

6. Метаміркування та його різновиди

Кожному вимірові аргументації відповідають певні різновиди метаміркувань (*meta-arguments*). Серед них можна вирізнити метаміркування, пов'язані з інтерпретацією (*interpretation*), оцінкою (*evaluation*) та ціннісними характеристиками (*value features*) аргументативного міркування. Для побудови метаміркувань у неформальній логіці прийнято застосовувати техніку критичних запитань. Розгляньмо їх різновиди докладніше.

Інтерпретація — це різновид метаміркування, де розглядають конструювання чи реконструювання аргументативного міркування з метою забезпечення його якомога повнішого розуміння. Якщо ми маємо справу з власним аргументативним міркуванням, то ми звертаємо увагу на його конструювання (*construction*), якщо ж ми аналізуємо міркування іншого — на його реконструювання (*reconstruction*).

Такий різновид метаміркування застосовують в межах як логічного, так і діалектичного вимірів. Для логічного виміру притаманні, наприклад, такі критичні запитання: Як аргументативне міркування репрезентоване в тексті? Які його засновки? Який його висновок? Які випущені засновки (*missing premises*) треба відновити у процесі його реконструкції? Яка логічна форма аргументативного міркування? Який вид аргументативного міркування (дедуктивне, індуктивне тощо)?

Щодо діалектичного виміру, то тут до перших чотирьох запитань, перерахованих вище, можна додати ще такі запитання, які є специфічними саме для нього. Яка структура аргументативного міркування (серійна (*serial*), зв'язана (*linked*), незалежна (*independent*) тощо)? Яким чином цю структуру можна виразити за допомогою діаграмного методу (*diagram method*)? Яку схему (*scheme*) має аргументативне міркування?

Ще одним різновидом є метаміркування, пов'язане з оцінкою. Головне питання тут полягає у виявленні критеріїв високоякісного міркування (*good argument*). У межах логічного виміру таким критерієм є правильність міркування (*validity*). Більш сильним критерієм, який вже поєднує як логічний, так і епістемологічний складник, є міцність міркування (*soundness*). Міркування вважають міцним, якщо воно є формально правильним та його засновки є істинними твердженнями.

На жаль, такий критерій оцінювання міркування має обмежене застосування, оскільки на його підставі можна оцінити тільки дедуктивні міркування, а множина аргументативних міркувань значна ширше.

Тут на допомогу приходять ті критерії, які були розроблені у неформальній логіці. Їх можна застосувати при побудові метаміркувань у межах діалектичного виміру.

Одразу треба зазначити, що в неформальних дослідженнях вирізняють два підходи до оцінювання аргументативних міркувань. Один бере початок із знаменитої праці Ч. Гемблїна «Помилки» [Hamblin, 1970] і спирається на

з'ясування питань, пов'язаних із порушенням правил суперечки і допущених при цьому помилок. У наш час активно в цьому напрямку працюють прихильники прагма-діалектики (*pragma-dialectics*, або *pragma-dialectical theory*)⁶.

Другий напрямок — це дуже поширена сьогодні в англомовній літературі система оцінювання RAS, яка була запропонована Е. Блером та Р. Джонсоном наприкінці 70-х років ХХ сторіччя у праці «Логічний самозахист» [Johnson, Blair, 1977; 1994]. Але ще й досі цей набір критеріїв активно обговорюється та уточняється науковцями. Для оцінювання аргументативного міркування тут пропонуються три критерії: релевантність (*relevance*), прийнятність (*acceptability*) та достатність (*sufficiency*).

Міркування буде високоякісним (*good argument*), якщо його засновки є прийнятними, релевантними щодо висновку та достатніми для його підтримки.

Спираючись на зазначене вище, тепер можна сформулювати критичні запитання для оцінювання аргументативного міркування. Так, оцінюючи його в межах логічного виміру, дослідник повинен дати відповіді, принаймні, на такі запитання: Чи є аргументативне міркування формально правильним? Чи є його засновки істинними твердженнями?

Для діалектичного виміру критичні запитання можуть бути такими: Чи порушує аргументатор правила суперечки, пропонуючи співрозмовникові певне міркування? Чи припускається аргументатор помилок в аргументативному міркуванні? Чи є засновки аргументативного міркування релевантними до його висновку? Чи є його засновки прийнятними? Чи є його засновки у сукупності достатніми для підтримки висновку?

На останок залишилося ще розглянути метаміркування, притаманні риторичному вимірові. Враховуючи той факт, що цей вимір орієнтований на аудиторію, критичні запитання тут пов'язані з її уподобаннями та цінностями. Серед них, наприклад, можуть бути такі: Що являє собою аудиторія, на яку спрямоване аргументативне міркування? Які цінності цієї аудиторії? Яким чином у міркуванні сперечальника беруться до уваги ці цінності? Які риторичні засоби для цього застосовує аргументатор?⁷

Таким чином, при аналізі аргументативного міркування можна застосовувати метаміркування трьох різновидів: перший різновид, пов'язаний з інтерпретацією, другий — з оцінкою, третій — із цінностями. Кожному метаміркуванню відповідає набір відповідей на певні критичні запитання.

⁶ Прагма-діалектика, або прагма-діалектична теорія — всевітньо відома нідерландська школа аргументації, фундаторами якої є Франс ван Емерен (Frans H. van Eemeren) та Роб Гроотендорст (Rob Grootendorst).

⁷ Звичайно, наведені у цьому підрозділі критичні запитання входять до головного списку, який можна у подальшому уточнювати та розширювати залежно від намірів дослідника.

7. Висновки

У статті розглянуто неформальну логіку як сукупність течій у сучасній теорії аргументації, об'єднаних спільним предметом дослідження — аргументативним міркуванням — і спільними методами та засобами його дослідження.

Аргументативне міркування розглядається у статті як складний підвид міркування, який застосовують для переконання співрозмовника в істинності або слушності власної точки зору в процесі аргументації. Серед його суттєвих рис можна вирізнити такі. Для його репрезентації застосовують природну мову. Воно є діалогічним і має практичну спрямованість. За своєю сутністю в більшості випадків його можна віднести до царини модифікованих міркувань. У процесах реальної комунікації, як правило, його застосовують у неповному вигляді. І нарешті, його засновки та висновок є контекстуально залежними.

Аргументативне міркування можна розглядати на двох рівнях — об'єктному та метарівні. У першому випадку ми маємо певний структурований текст, який складається із засновків та висновку. На метарівні відбувається процес його аналізу.

Провести дослідження аргументативного міркування можна у межах трьох вимірів: логічного, діалектичного та риторичного. Кожному з цих вимірів відповідають метаміркування певних видів. Серед них можна виокремити ті, що пов'язані, по-перше, з інтерпретацією аргументативного міркування, по-друге, з його оцінкою і, по-третє, з ціннісними характеристиками аудиторії.

ДОДАТОК

Англомовні терміни та їхні україномовні аналоги, застосовувані у статті

acceptability	прийнятність
arguer	учасник суперечки, сперечальник, аргументатор
argument	міркування (як результат когнітивного процесу)
argument theory	теорія аргументації
theory of argument	
argumentation	аргументація
argumentation theory	теорія аргументації
theory of argumentation	
assessment	оцінка
conclusion	висновок
construction	конструювання
counterargument	контраргумент
defeasible reasoning	модифіковане міркування
diagram method	діаграмний метод
dialectical obligation	діалектичне зобов'язання
dialectical tier	діалектичний вимір
evaluation	оцінка, оцінювання

fallacy	помилка
good argument	високоякісне міркування
goodness	високоякісність
inference	вивід
inferential structure	вивідна структура
interpretation	інтерпретація
independent structure	незалежна структура
informal logic	неформальна логіка
judgment	обґрунтування
logical tier	логічний вимір
linked structure	зв'язана структура
meta-argument	метаміркування
meta-level	метарівень
missing premise	випущені засновки
object level	об'єктний рівень
objection	заперечення
observation	зауваження
pragma-dialectics,	прагма-діалектика
pragma-dialectical theory	прагма-діалектична теорія
premise	засновок
proposition	висловлювання
real argument	аргументативне міркування
reasoning	міркування (як когнітивний процес)
reconstruction	реконструювання
refutation	спростування
relevance	релевантний
serial structure	серійна структура
soundness	міцність
statement	твердження
standpoint, point of view	точка зору
sufficiency	достатність
thinking	мислення
valid	правильний
validity	правильність

ДЖЕРЕЛА/ REFERENCES

- Battersby, M. E. (2006). Applied Epistemology and Argumentation Epidemiology. In: *Informal Logic*, 26.1, 41—62.
- Battersby, M. E. (1989). Critical Thinking as Applied Epistemology: Relocating Critical Thinking in the Philosophical Landscape. In: *Informal Logic*, 11.2, 91—100.
- Blair, J. A., Johnson, R. H. (1987). The Current state of informal logic. In: *Informal Logic*, 9, 147—151.
- Carney, J. D., Sheer, R. K. (1964). *Fundamentals of Logic*. New York: Macmillan.
- Eemeren, F. H. van, Garssen, B., Krabbe, E. C. W., Snoeck Henkemans, F. A., Verheij, B., Wagemans, J. H. M. (eds.) (2015). *Handbook of argumentation theory*. Dordrecht: Springer Reference.
- Fisher, A., Scriven, M. (1997). *Critical Thinking: It's Definition and Assessment*. Point Reyes, CA: Edgepress.

- Finocchiaro, M. A. (2013). *Meta-argumentation. An approach to logic and argumentation theory*. London: College publication.
- Goldman, A. (1986). *Epistemology and Cognition*. Cambridge: MIT Press.
- Govier, T. (2000). Critical review Johnson's Manifest Rationality. In: *Informal Logic*, 17, 407–419.
- Groarke, L. (2011). Informal logic. In: *Stanford Encyclopedia on Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/logic-informal/>
- Hamblin, Ch. L. (1970). *Fallacies*, London: Methuen.
- Hansen, H. V. (2002). An exploration of Johnson's sense of 'argument'. In: *Argumentation*, 16, 263–276.
- Hichcock, D. (2002). The practice of argumentative discussion. In: *Argumentation*, 16, 287–298.
- Johnson, R. H., Blair, J. A. (1977, 1994). *Logical Self-Defense*, 1st edition, 3rd edition, Toronto: McGraw Hill-Ryerson.
- Johnson, R. H. (2000). *Manifest Rationality*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum and Associates.
- Johnson, R. H., Blair, J. A. (1994), Informal logic: past and present. In: *New essays in informal logic*. Windsor, Ontario, Canada: Informal Logic, 1–19.
- Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca, L. (1958). *Traité de l'argumentation: La nouvelle rhétorique*. Paris: Presses Universitaires de France La Nouvelle Rhetorique.
- Kahane, H. (1971). *Logic and Contemporary Rhetoric*. Belmont, CA: Wadsworth.
- McPeck, J. (1981). *Critical Thinking and Education*. New York: St. Martin's Press.
- Ryle, G. (1954). *Dilemmas*. Cambridge: Cambridge UP.
- Siegel, H. (1988). *Educating Reason: Rationality, Critical Thinking and Education*. New York: Routledge.
- Siegel, H. (1994). Justification by Balance and the Epistemology of Informal Logic. In: *New Essays in Informal Logic*. Windsor, Ontario, Canada: Informal Logic, 125–39.
- Toulmin, S.E. (1958). *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge UP.
- Walton, D. (1990). What is reasoning? What is an argument? In: *The Journal of Philosophy*, 87, 399–419.

Статтю одержано / Received 20.06.16

Iryna Khomenko

INFORMAL LOGIC AND REAL ARGUMENT

The paper focuses on real argument as a subject matter of informal logic as a discipline located in the borderland between logic and epistemology. The author studies the key features of such argument and gives its clear definition. She suggests considering it on object and meta-levels and within logical, dialectical and rhetorical tiers. She also proposes a method for the analysis of real argument with distinguished various kinds of meta-argument related to interpretation, evaluation and value characteristics of real argument.

Key words: argumentation, real argument, informal logic, object and meta-levels, logical tier, dialectical tier, rhetorical tier, meta-argument

Хоменко, Ірина — доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри логіки Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Khomenko, Iryna — D-r of sciences in philosophy, professor, head of the Department of Logic, Taras Shevchenko National University of Kyiv.
